

„Przedsiębiorczy gimnazjalista” - raport z badania wstępnego

W 2013 roku Wydział Polityki Rynku Pracy Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie zainicjował zawiązanie *Partnerstwa Lokalnego na rzecz promocji znaczenia poradnictwa zawodowego na poziomie szkół gimnazjalnych*. W ramach tego Partnerstwa, w roku szkolnym 2013/2014 zrealizowany został *Projekt Pilotażowy*, obejmujący wsparciem doradczym uczniów III klas szkół gimnazjalnych oraz ich rodziców. Projekt Pilotażowy realizowany był w powiatach: lubelskim, ziemiskim oraz ryckim. Efektem Pilotażu było między innymi wypracowanie *Standardu prowadzenia usługi poradnictwa zawodowego*.

Zasadność prowadzenia poradnictwa zawodowego w szkołach gimnazjalnych potwierdzają wyniki badań prowadzonych w związku z realizacją w 2013/2014 roku *Projektu Pilotażowego*.

Kontynuacją wyżej opisanego projektu jest program „Przedsiębiorczy gimnazjalista”, realizowany w roku szkolnym 2015/2016. Innowacją drugiej edycji programu jest wprowadzenie elementów przedsiębiorczości w module „Samopoznanie”. Nazwa programu „Przedsiębiorczy gimnazjalista” nawiązuje wprost do tego elementu.

Program „Przedsiębiorczy gimnazjalista” uwzględnia zarówno założenia *Standardu prowadzenia usługi poradnictwa zawodowego*, jak również wytyczne Regionalnego Planu Działań na rzecz Zatrudnienia na 2015 rok, poprzez wskazanie przedsiębiorczości jako koniecznego elementu edukacji zawodowej młodzieży, poprzez rozwijanie własnych uzdolnień i zainteresowań. W projekcie wzięli udział uczniowie 25 szkół gimnazjalnych z terenu powiatów: bialskiego, chełmskiego, tomaszowskiego oraz zamojskiego oraz miast: Chełma i Zamościa.

Program zakłada dwukrotną ewaluację – wstępną (dotyczącą stanu wiedzy młodzieży na temat doradztwa zawodowego i rynku pracy oraz zapotrzebowania w tym zakresie) oraz końcową, której głównym celem jest ocena skuteczności i przydatności zaproponowanych działań.

We wrześniu 2015 roku wśród uczniów objętych programem „Przedsiębiorczy gimnazjalista” przeprowadzono wstępną ankietę ewaluacyjną. Ankiety wypełniło 1254 uczniów.

W pierwszej kolejności badaniu poddano poglądy gimnazjalistów na temat zasadności prowadzenia usługi poradnictwa zawodowego na etapie szkoły gimnazjalnej. W tym celu zapytano uczniów, czy zastanawiali się już nad wyborem dalszej drogi kształcenia po ukończeniu gimnazjum. Z odpowiedzi uczniów wynika, że zdecydowana większość, bo aż 82,4%, rozważa już wybór konkretnej szkoły.

Wśród osób, które jeszcze nie zastanawiały się nad wyborem drogi kształcenia dominowały natomiast opinie wprost nawiązujące do braku potrzebnych informacji dla podjęcia takiej decyzji (33,2%) oraz konieczności skorzystania z fachowej porady w tym zakresie (25,1%). Stosunkowo liczna grupa niezdecydowanych gimnazjalistów (22,9%) zamierza podjąć decyzję po wynikach egzaminu gimnazjalnego. Zaledwie co dziesiąta osoba twierdziła natomiast, że jeszcze nie jest zainteresowana tym tematem.

Gimnazjaliści, którzy już zastanawiali się nad wyborem konkretnej szkoły lub profilu kształcenia, zdecydowanie najczęściej kierowali się w swych wyborach zainteresowaniami. Szczegółowe dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 1 Czynniki wyboru szkoły/profilu kształcenia

Odpowiedź	%	Liczba
interesuje mnie profil klasy, który jest w tej szkole	58,5%	612
do tej szkoły chodzą już moi znajomi	5,1%	53
szkoła dobrze przygotowuje do zawodu	12,7%	133
szkoła dobrze przygotowuje do matury	13,4%	140
tak poradzili mi rodzice	3,5%	37
łatwo jest się dostać do tej szkoły	2,4%	25
brak większych trudności w ukończeniu tej szkoły	2,5%	26
inne	1,9%	20

Stosunkowo nieliczne grupy ankietowanych uczniów w swoich wyborach kierowały się tym, w jaki sposób szkoła przygotowuje do matury (13,4%) lub zawodu (12,7%). Nieliczni uczniowie podjęte decyzje uzasadniali łatwością dostania się do szkoły lub jej ukończenia. Około 5% gimnazjalistów deklarowało, iż wybierze szkołę, do której chodzą ich znajomi, a 3,5% skorzysta z rad rodziców.

Z powyższych danych wynika, że uczniowie kierują się w swych wyborach edukacyjnych przede wszystkim zainteresowaniami, ponieważ nie posiadają wystarczającej wiedzy na temat zawodów i rynku pracy, aby ich wybory były poprzedzone rzetelną analizą własnych predyspozycji w kontekście wymagań pracodawców. Pogłębionej analizy brakuje przede wszystkim tym, którzy deklarują wybór szkoły zupełnie bez powiązania z predyspozycjami oraz wymaganiami rynku pracy.

Ciekawych danych dostarczyła analiza wypowiedzi uczniów na temat pracy doradcy zawodowego. Gimnazjalistów zapytano, czym według ich aktualnej wiedzy, zajmuje się doradca zawodowy. Odpowiedzi badanych przedstawione zostały w Tabeli nr 2.

Tabela nr 2 Rola doradcy zawodowego według uczniów

Czym, Twoim zdaniem zajmuje się doradca zawodowy?	%	liczba
pomaga określić swoje mocne i słabe strony	49,88%	626
prowadzi zajęcia w świetlicy	1,12%	14
doradza jak wybrać zawód, szkołę	85,10%	1068
diagnozuje indywidualne problemy wychowawcze uczniów	4,30%	54
jest specjalistą od rynku pracy	30,68%	385
zastępuje innych nauczycieli, gdy nie mogą prowadzić lekcji	4,46%	56
pomaga uczniom, którzy mają problemy związane z niepowodzeniami szkolnymi i trudnościami w nauce	8,53%	107
inne	1,20%	15

**dane procentowe nie sumują się do 100, ponieważ uczniowie mogli wybrać więcej niż 1 odpowiedź*

Z powyższych danych wynika, iż uczniowie gimnazjum w przeważającej większości orientują się w zadaniach i roli doradcy zawodowego. Ponad 85% ankietowanych dostrzega jego rolę w pomocy dotyczącej wyboru zawodu i szkoły, a co drugi uczeń uważa także, że doradca pomaga określić predyspozycje zawodowe oraz mocne i słabe strony. Zdaniem około 30% gimnazjalistów doradcę zawodowego można określić mianem specjalisty w zakresie rynku pracy.

Wciąż jednak są uczniowie, którzy nie znają zadań doradcy zawodowego. Część z nich (8,5%) określiło doradcę zawodowego jako osobę pomagającą w nauce słabszym uczniom, co świadczy o zupełnym braku wiedzy na temat tego zawodu i jego roli. Zdarzały się także, choć w zdecydowanej mniejszości, wypowiedzi, iż „doradca prowadzi zajęcia w świetlicy”,

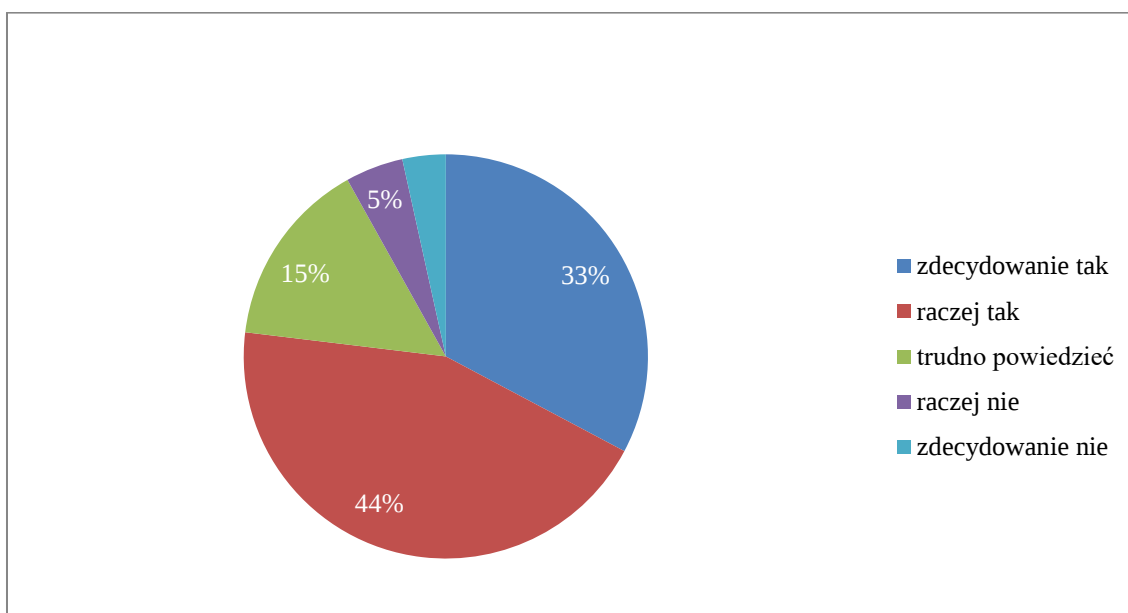
„zastępuje innych nauczycieli” lub „diagnozuje indywidualne problemy wychowawcze uczniów”.

Problem braku dostępu do profesjonalnego doradztwa zawodowego w szkołach obrazują kolejne dane uzyskane w trakcie badania wstępnego uczniów. Z danych wynika, iż prawie 90% ankietowanych gimnazjalistów nigdy nie korzystało z indywidualnego doradztwa zawodowego. Załedwie 9,0% spotkało się w doradcą w szkole, a 2% w placówkach innych niż szkoła.

W grupowych zajęciach z zakresu poradnictwa zawodowego badani gimnazjaliści uczestniczyli znacznie częściej. Według deklaracji uczniów, w szkole w takich zajęciach uczestniczyło 40,0% uczniów, natomiast poza szkołą 2,5%. Pozostali (58,0%) nigdy nie brali udziału w zajęciach grupowego poradnictwa zawodowego.

Z powyższych danych wynika, że większość uczniów nie miała dotychczas styczności z profesjonalnym poradnictwem zawodowym. Tymczasem na pytanie, czy planowanie kariery zawodowej powinno się odbywać już na poziomie szkoły gimnazjalnej, aż 3/4 ankietowanych odpowiedziało twierdząco. Szczegółowe dane przedstawia wykres poniżej.

Wykres nr 1 Opinie uczniów na temat planowania kariery zawodowej w gimnazjum

Co trzeci gimnazjalista uważa, że szkoła gimnazjalna zdecydowanie jest odpowiednim momentem na planowanie kariery zawodowej i edukacyjnej. Dla 44,0% okres nauki w gimnazjum jest „raczej odpowiednim” momentem na tego rodzaju decyzje. Niezdecydowanych uczniów było 15,0%, zaś zaledwie kilka procent badanych wyrażało odmienne opinie, odkładając decyzje edukacyjno-zawodowe na inny, późniejszy okres. Takie wypowiedzi uczniów wskazują na istnienie dużego zapotrzebowania w tej grupie młodzieży na profesjonalną pomoc doradcy zawodowego. Skutkiem braku fachowego wsparcia mogą być niewłaściwe, błędne wybory, które nie tylko utrudniają znalezienie satysfakcjonującej pracy, ale sprawiają, że czas dalszej nauki, a potem aktywności zawodowej nie odpowiada oczekiwaniom.

W następnej kolejności uczniom zadano pytanie dotyczące ich opinii na temat potrzeby zajęć poradnictwa zawodowego w szkołach gimnazjalnych. Dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 3 Opinie uczniów gimnazjum dotyczące potrzeby zajęć z doradztwa zawodowego

Czy uważasz, że w gimnazjum potrzebne są zajęcia z doradztwa zawodowego?	%	Liczba
zdecydowanie tak	32,3%	411
raczej tak	51,4%	655
raczej nie	12,9%	164
zdecydowanie nie	3,5%	44

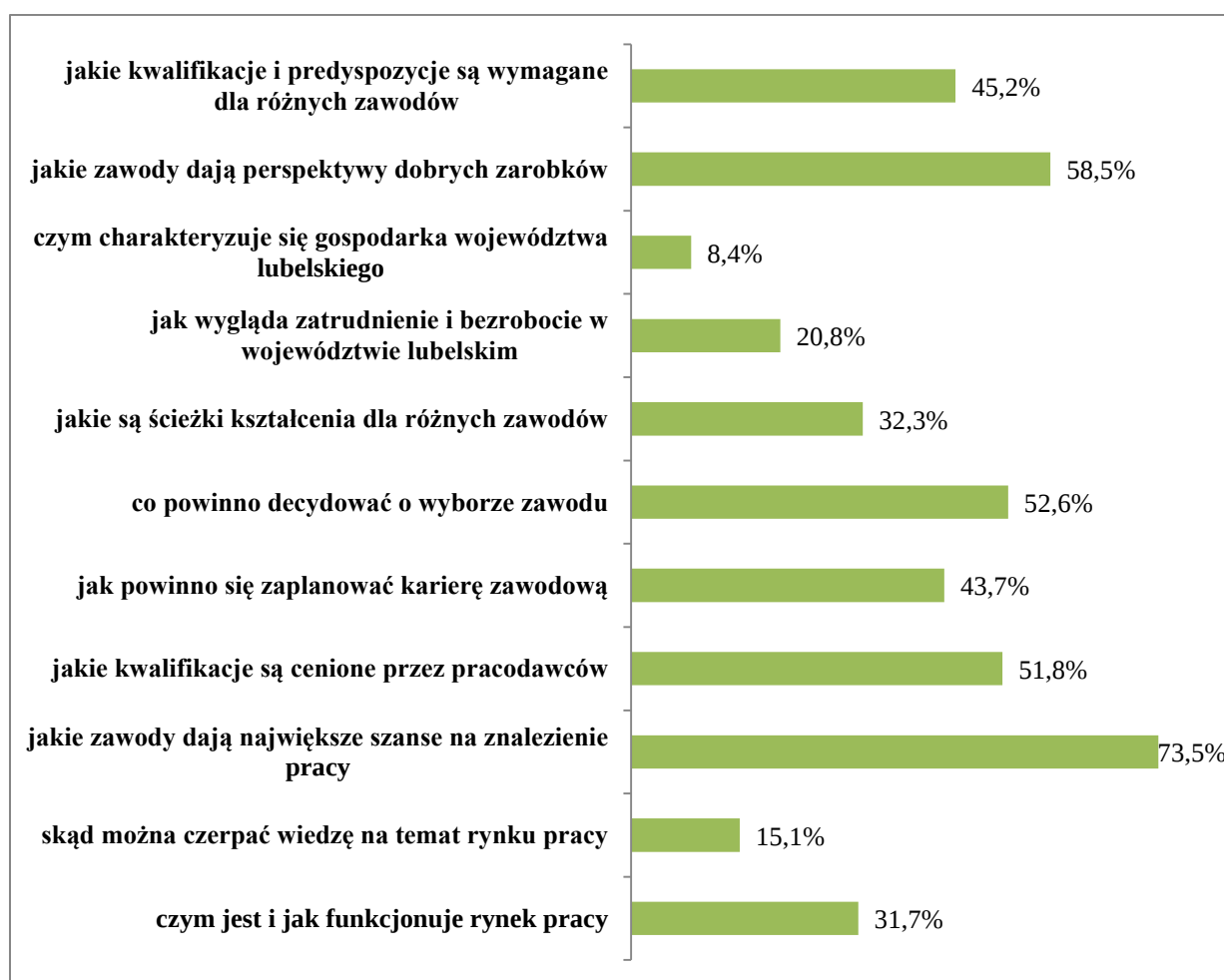
Co trzeci uczeń uważa zajęcia z doradztwa zawodowego w gimnazjum zdecydowanie potrzebne, niewiele ponad połowa uważa je za „raczej potrzebne”. Odrębny pogląd wyraziło łącznie niewielu, bo zaledwie 16,4% gimnazjalistów. Wyniki te potwierdzają po raz kolejny odczuwaną przez uczniów potrzebę zdobycia wiedzy z zakresu poradnictwa zawodowego już na etapie nauki w gimnazjum, co pomoże im w dokonaniu właściwych wyborów zawodowych.

Na kolejnym wykresie przedstawiono natomiast oczekiwania uczniów dotyczące tematyki zajęć doradztwa zawodowego.

Jak pokazują dane, uczniowie są zainteresowani przede wszystkim poznaniem zawodów o najlepszych perspektywach na rynku pracy czyli tzw. „zawodów przyszłości” (73,5%),

ale także wiadomościami z zakresu perspektyw finansowych w poszczególnych zawodach (58,5%). W kręgu zainteresowania większości gimnazjalistów znalazły się także czynniki wyboru drogi kształcenia (52,6%) oraz kwalifikacje cenione szczególnie przez pracodawców (51,8%).

Wykres nr 2 Potrzeby badanych uczniów w zakresie tematyki dotyczącej doradztwa zawodowego

**dane procentowe nie sumują się do 100, ponieważ uczniowie mogli wybrać więcej niż 1 odpowiedź*

Powyższe zestawienie wskazuje na duże zainteresowanie młodzieży gimnazjalnej zakresem tematycznym zajęć z poradnictwa zawodowego, przy czym uczniowie oczekują w głównej mierze wiedzy praktycznej i konkretnych informacji, które pomogą im dokonać trafnych i adekwatnych wyborów edukacyjnych i zawodowych.

Potrzeba zdobycia istotnych informacji na temat rynku pracy i zawodów wynika z poczucia mniejszego lub większego deficytu takiej wiedzy. Badanej młodzieży zadano pytanie,

jak oceniają swoją aktualną wiedzę w tym zakresie. Dane uzyskane na podstawie wypowiedzi uczniów wskazują, iż znacząca część respondentów dostrzega u siebie deficyt wiedzy niezbędnej do dokonania trafnych wyborów zawodowych. Na sześciostopniowej skali, gdzie „6” oznacza bardzo wysoki poziom wiedzy, a „1” zupełny brak wiedzy, gimnazjaliści najczęściej (36,5%) wybierali poziom „3”. Niewiele mniejszy odsetek badanych (35,1%) uczniów wybierał poziom „4”. Co dziesiąty uczeń bardzo dobrze lub wręcz celująco ocenił poziom swojej wiedzy w omawianym temacie, a 16,8% ankietowanych uznało, że nie wie nic lub bardzo niewiele na temat rynku pracy i zawodów. Poziom tej wiedzy postaramy się oczywiście zweryfikować po zakończeniu programu, co pozwoli nam określić, czy i na ile uczestnictwo w nim realnie wzbogaciło zasób informacji uczniów w omawianym temacie.

Badana młodzież najczęściej deklaruje, że w poszukiwaniu potrzebnych informacji na temat rynku pracy, skorzystałaby z Internetu (87,4%), ale także z pomocy rodziców (57,7%). Warto zauważyć, że ponad 40% uczniów w tej sytuacji zwróciłoby się do doradcy zawodowego. Szczegółowo odpowiedzi w tym obszarze przedstawia poniższa tabela.

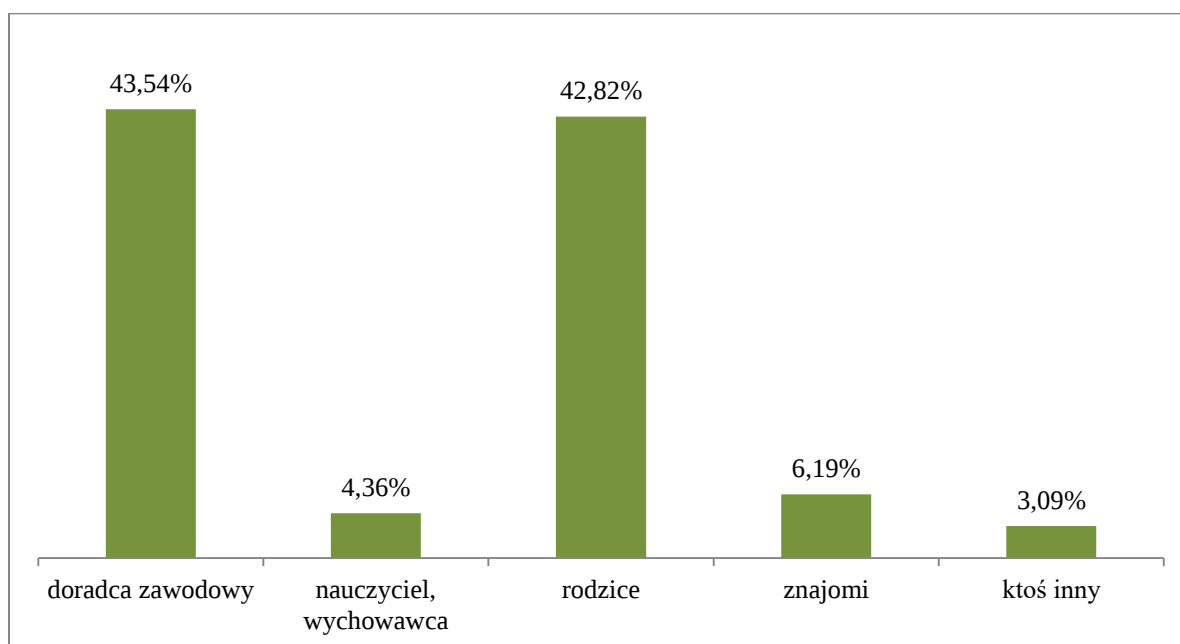
Tabela nr 4 Źródła informacji o zawodach, ścieżkach kształcenia i rynku pracy

Źródła informacji o rynku pracy i zawodach	%	Liczba
Internet	87,4%	1115
telewizja	9,6%	122
prasa	13,6%	174
rodzice	57,7%	736
znajomi	25,2%	322
nauczyciele	11,7%	149
doradca zawodowy	41,2%	526
inne	1,3%	16

Jak wynika z danych zawartych w tabeli, Internet jest dla młodzieży gimnazjalnej zdecydowanie najistotniejszym źródłem informacji na temat szeroko rozumianego rynku pracy. Fachowe wsparcie doradcy zawodowego jako źródło informacji w tym zakresie znalazło się dopiero na trzeciej pozycji wśród preferencji uczniów. Zagadnieniem do rozważenia pozostaje, czy wynika to ze słabego dostępu do pomocy doradców szkołach, czy niskiego poziomu wiedzy młodzieży na temat takich możliwości.

Konkretnej odpowiedzi na to pytanie nie można odnaleźć również, analizując wypowiedzi gimnazjalistów na temat subiektywnej oceny kompetencji różnych osób w zakresie pomocy w wyborze kariery zawodowej.

Wykres nr 3 Ocena kompetencji różnych osób w zakresie pomocy w wyborze kariery zawodowej

Badanym uczniom zadano pytanie, która z wymienionych osób jest najbardziej pomocna w planowaniu kariery zawodowej. Na doradcę zawodowego wskazało 43,5% gimnazjalistów, podobna liczba najwyżej ceni w tym zakresie rodziców. Inne osoby uzyskały znacznie mniejsze odsetki wskazań. Wciąż mamy zatem do czynienia z sytuacją, w której mniej niż połowa badanych uczniów gimnazjum deklaruje wyraźne zaufanie do pomocy doradcy zawodowego. Tymczasem, chociaż rodzice są oczywiście niezwykle istotnymi osobami mającymi wpływ na decyzje uczniów i mogącymi skutecznie doradzić wybór szkoły czy zawodu, to jednak doradcy zawodowi dysponują profesjonalną wiedzą i narzędziami, nieosiągalnymi dla większości rodziców uczniów. W tym kontekście najbardziej efektywnym działaniem wydaje się połączenie profesjonalnego doradztwa zawodowego z podniesieniem świadomości rodziców uczniów w zakresie planowania kariery edukacyjnej i zawodowej ich dzieci.

Wiedza gimnazjalistów o rynku pracy to także świadomość mechanizmów jego funkcjonowania, zwłaszcza w zakresie wpływu wykształcenia oraz indywidualnych

predyspozycji na realne szanse na znalezienie atrakcyjnej finansowo i satysfakcjonującej pracy. Poniższe zestawienie przedstawia opinie badanych uczniów na temat postrzegania przez nich konkretnych cech pracownika w kontekście wymagań i preferencji pracodawców.

Tabela nr 5 Cechy pracowników najbardziej cenione przez pracodawców według opinii badanych uczniów

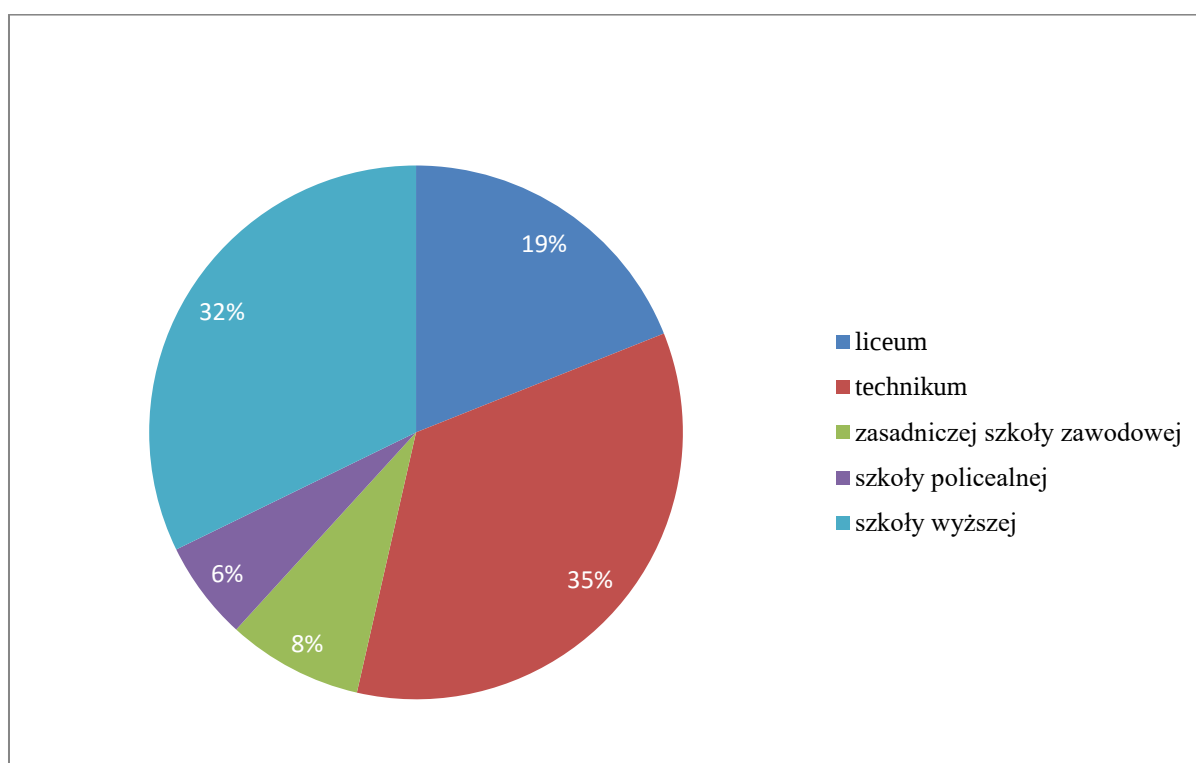
Cechy pracowników	%	Liczba
odpowiedzialność	52,4%	666
posiadanie doświadczenia zawodowego	42,8%	544
lojalność	10,7%	136
posiadanie odpowiedniego wykształcenia	39,3%	500
posiadanie konkretnych umiejętności potrzebnych na danym stanowisku pracy	34,1%	433
punktualność	16,8%	214
dyspozycyjność	8,0%	102
uczciwość	25,3%	322
zaangażowanie w pracę	42,3%	537
sumienność	7,7%	98
kreatywność	9,4%	119
samodzielność	3,3%	42
inne	0,3%	4

Zdaniem gimnazjalistów, pracodawcy najbardziej cenią u kandydatów na pracowników odpowiedzialność. Na tę cechę wskazało 52,4% badanych. Zdaniem uczniów, istotne dla pracodawcy są także: doświadczenie zawodowe pracownika (42,8%) oraz zaangażowanie w pracę (42,3%). Niespełna 40% badanych uważa, że dla pracodawcy istotne jest odpowiednie wykształcenie kandydata, a co trzeci uczeń uważa, że liczą się umiejętności niezbędne na danym stanowisku. Na uczciwość pracownika zwróciła uwagę 1 na 4 osoby. Niewielka liczba badanych wymieniała takie cechy, jak: dyspozycyjność, kreatywność, a także samodzielność, punktualność czy lojalność. W taki sposób preferencje pracodawców widzą uczniowie przed rozpoczęciem zajęć z doradztwa zawodowego. Powtórzenie tego

pytania po zrealizowaniu programu pozwoli określić, czy oraz na ile zmienił się obraz wymagań pracodawców dzięki uczestnictwu w profesjonalnych zajęciach.

Kolejny problem, jaki poruszono w ankiecie wstępnej to wpływ typu ukończonej szkoły na prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu zawodowego. Wypowiedzi uczniów w tym temacie prezentuje wykres nr 4.

Wykres nr 4 Typ/rodzaj ukończonej szkoły a prawdopodobieństwo sukcesu zawodowego według opinii uczniów

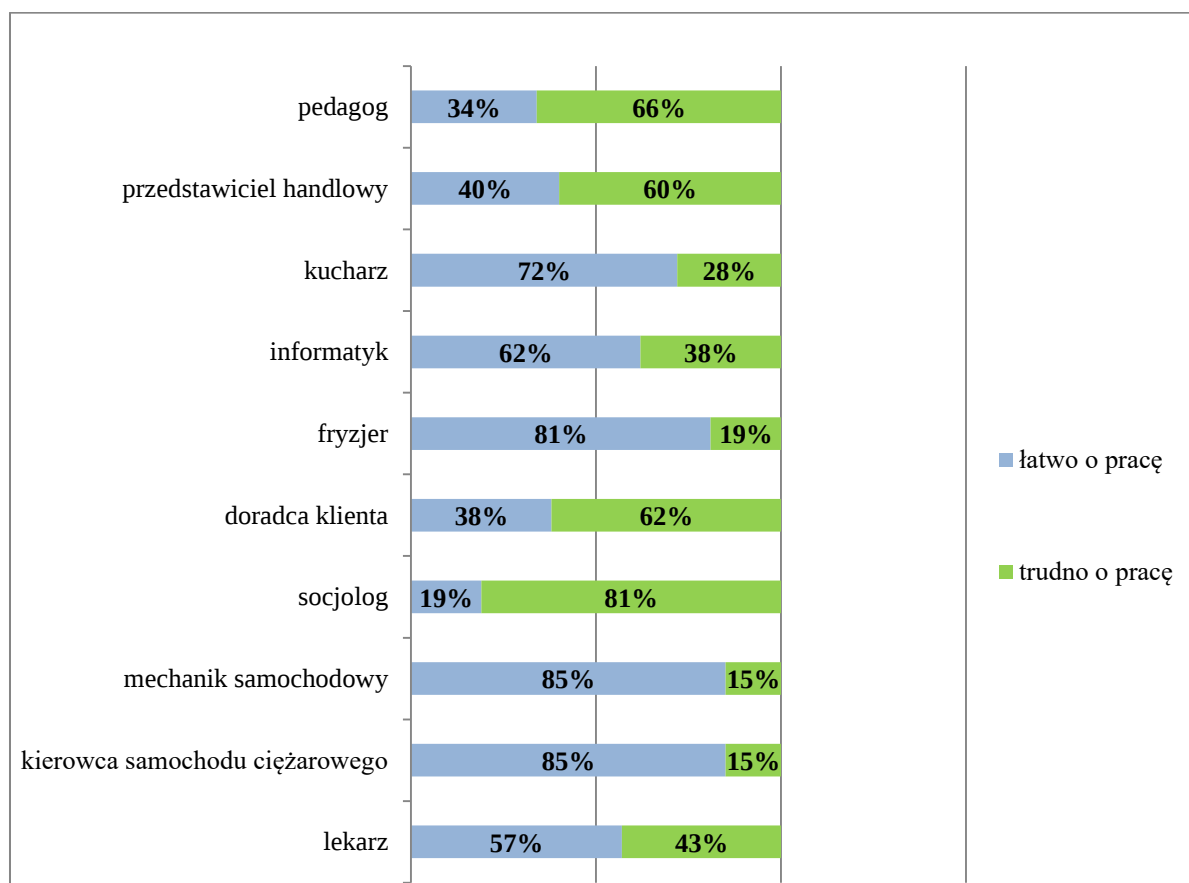

To pytanie, podobnie jak poprzednie, zostanie uczniom zadane jeszcze raz, po zakończeniu realizacji projektu. W ten sposób badanie ankietowe pokaże czy i na ile opinie uczniów uległy zmianie po uczestnictwie w zajęciach z poradnictwa zawodowego.

Najliczniejsze grupy badanych gimnazjalistów jako typ szkoły dający największe szanse na ciekawą i dobrze płatną pracę wskazały technika (35,0%) oraz szkoły wyższe (32,0%). Zaskakującym może wydawać się, iż co piąty uczeń uważa, iż ukończenie liceum ogólnokształcącego daje realne szanse na sukces. Zaledwie 8,0% uważa, że szanse na dobrą pracę umożliwi ukończenie zasadniczej szkoły zawodowej, a zdaniem 6,0% - policealnej.

Badanych uczniów zapytano również o opinie na temat poziomu trudności ze znalezieniem pracy w zależności od posiadanego zawodu. Respondentom przedstawiono krótką listę zawodów z prośbą o zaznaczenie, w których zawodach, ich zdaniem, łatwo jest znaleźć pracę, a w których trudno. Szczegółowe dane przedstawiono na wykresie nr 5.

Wykres nr 5 Opinie gimnazjalistów na temat poziomu trudności ze znalezieniem pracy w różnych zawodach

Z wypowiedzi ankietowanych uczniów wynika, iż w ich opiniach, najłatwiej o pracę w zawodzie mechanika samochodowego oraz kierowcy samochodu ciężarowego. Na trzeciej pozycji wśród zawodów, w których, zdaniem młodzieży, nie ma problemów z pracą, znalazł się zawód fryzjera. Młodzież uważa, że najtrudniej znaleźć zatrudnienia socjologom oraz pedagogom. Wypowiedzi te nie do końca odzwierciedlają zdanie uczniów na temat prawdopodobieństwa osiągnięcia sukcesu zawodowego w związku z ukończeniem określonego typu szkoły. Wskazane zawody, w których uczniowie nie widzą trudności ze znalezieniem zatrudnienia to zawody wymagające ukończenia zasadniczej szkoły

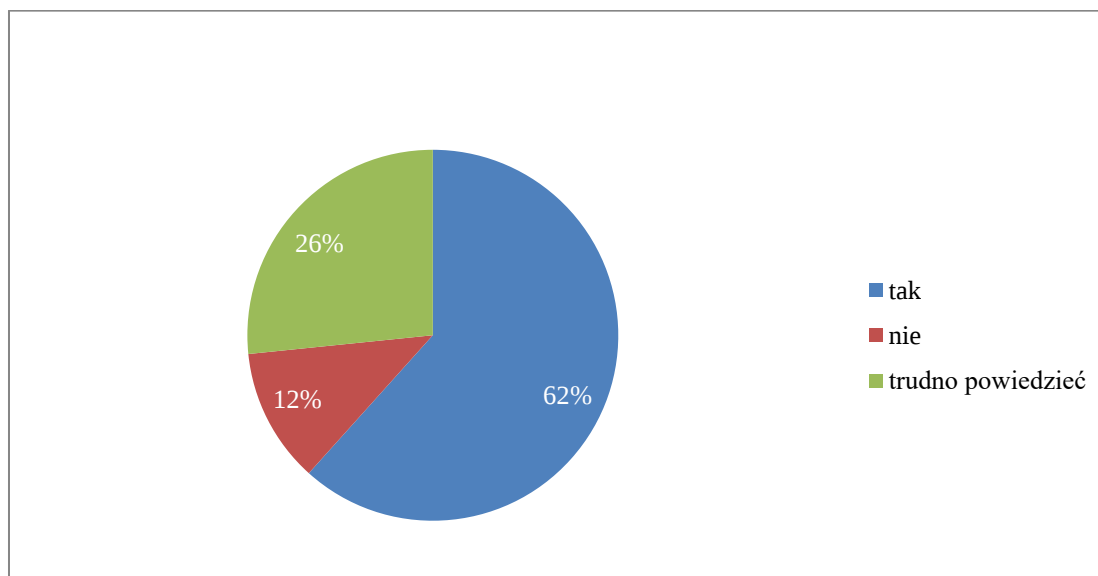
zawodowej. Tymczasem zarówno socjolog, jak i pedagog wymagają ukończenia szkoły wyższej.

Program „Przedsiębiorczy gimnazjalista” został w stosunku do *Projektu pilotażowego* wzbogacony o element przedsiębiorczości, dlatego część pytań wstępnej ankiety ewaluacyjnej dotyczyła właśnie tego komponentu.

W pierwszej kolejności uczniów zapytano, czy w szkole, do której uczęszczają kiedykolwiek odbywały się zajęcia poruszające zagadnienia przedsiębiorczości. Na tak postawione pytanie zaledwie 14,8% uczniów odpowiedziało twierdząco. Według 36,6% badanych, zajęcia tego typu nie odbywały się w szkole, natomiast prawie połowa badanych (48,6%) nie była w stanie jednoznacznie udzielić odpowiedzi, ponieważ nie pamięta, czy takie zajęcia się odbywały.

Z kolei na pytanie o zasadność prowadzenia tego typu zajęć w szkołach gimnazjalnych, aż 2/3 uczniów uważa je za potrzebne na tym etapie nauki. Wypowiedzi uczniów w sposób graficzny prezentuje wykres nr 6.

Wykres nr 6 Zasadność prowadzenia w szkołach gimnazjalnych zajęć z przedsiębiorczości według opinii badanych uczniów gimnazjów.

Badaną młodzież poproszono również o odniesienie się do cech przedsiębiorczych w kontekście własnej osoby. Na pytanie „czy określił(a)byś się mianem osoby przedsiębiorczej”, 5,0% badanych uczniów odpowiedziało „zdecydowanie tak”, a 30,0% „raczej tak”. Co czwarta osoba badana „raczej” nie dostrzega u siebie cech przedsiębiorczych,

a 5,0% uczniów zdecydowanie nie uważa się za osoby przedsiębiorcze. Niezdecydowani stanowili dość liczną, bo 36% zbiorowość.

Tymczasem postawa przedsiębiorcza jest, zdaniem ankietowanych uczniów, niezwykle istotną wartością w życiu człowieka.

Tabela nr 6 Postawa przedsiębiorcza w życiu człowieka

Postawa przedsiębiorcza	%	Liczba
jest potrzebna, ale tylko wtedy, jeśli ktoś planuje lub prowadzi własną firmę	19,8%	248
jest istotna w życiu zawodowym człowieka, nawet jeśli nie planuje i nie prowadzi własnej firmy	33,3%	418
jest istotna w całym życiu człowieka zawodowym i osobistym	28,8%	361
nie jest istotną wartością w życiu	1,7%	21
trudno powiedzieć	15,9%	199
inne	0,6%	7

Co trzecia ankietowana osoba uważa, iż cechy przedsiębiorcze są istotne przede wszystkim w życiu zawodowym człowieka, ale nie tylko w sytuacji, kiedy prowadzi on własną firmę. Podobna grupa uczniów (28,8%) uważa natomiast, że przedsiębiorczość jako cecha liczy się nie tylko w sferze zawodowej, ale w całym życiu, także osobistym. Co piąty ankietowany widzi wartość takiej postawy wyłącznie wtedy, gdy prowadzi się własną firmę. Zaledwie 1,7% gimnazjalistów uczestniczących w badaniu nie uznało przedsiębiorczości jako postawy czy też wartości mającej znaczenie w życiu.

Uczniowie doceniają więc przedsiębiorczość i przywiązują dużą wagę do jej roli, zwłaszcza w życiu zawodowym człowieka.

Ankietowani gimnazjaliści nie bardzo jednak rozumieją lub nie potrafią wyrazić, czym charakteryzuje się postawa przedsiębiorcza oraz jakie cechy posiada osoba przedsiębiorcza. Nieliczni uczniowie wypowiadali się w tej kwestii. Określali oni osoby przedsiębiorcze przede wszystkim jako „zaradne”, „odpowiedzialne”, „kreatywne”, „dobrze orientujące się w realiach rynku pracy”.

Uzyskane podczas ankiety wstępnej odpowiedzi uczniów miały na celu przede wszystkim diagnozę aktualnej wiedzy młodzieży na temat rynku pracy, zawodów oraz

przedsiębiorczości. Pomogły również poznać preferencje uczniów odnośnie potrzeby wprowadzania zarówno samego doradztwa zawodowego na poziomie gimnazjum, jak i wzbogacenie go o elementy przedsiębiorczości. Zestawienie i porównanie uzyskanych danych z wypowiedziami tej samej grupy po zakończeniu realizacji programu pozwoli na określenie, na ile sam program podniósł zarówno poziom wiedzy uczniów w tych obszarach, jak również, czy zmieniły się ich poglądy dotyczące zasadności prowadzenia takich zajęć na etapie szkoły gimnazjalnej.